



MODERN DİN ALGISI ÖLÇEĞİNİN (MODÖ) GELİŞTİRİLMESİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

DEVELOPMENT OF THE MODERN RELIGIOUS PERCEPTION SCALE (MRP): VALIDITY AND RELIABILITY STUDY

Recep MURAT¹

Mahmut ZENGİN²

¹ Dokt. Öğren, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, recepmmurat@hotmail.com,

² Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, zengin@sakarya.edu.tr,

Geliş Tarihi / Date Applied
22.01.2024

Kabul Tarihi / Date Accepted
15.03.2024

ÖZET

Bu çalışmada lise öğrencilerinin modern din algılarını tespit etmek için Modern Din Algısı adında bir ölçeğin geliştirilmesi amaçlanmıştır. AFA için 324; DFA için 320 toplamda 644 öğrenciyle bu çalışma yürütülmüştür. Uzman görüşleri ve pilot uygulama sonuçlarına göre AFA öncesi 24 maddeden oluşan bir ölçek formuna ulaşılmış ve bu form öğrencilere uygulanmıştır. AFA sonrası 15 maddeden oluşan ölçek formu elde edilmiştir. DFA sonucu 2 madde ölçekten çıkarılarak 13 maddeli yapıya ulaşılmıştır. MODÖ, üç boyut (Eklektik-Senkretik/Spiritüalist; Dini Otoriteye Karşıtlık/Özerk; Rasyonalist/Pozitivist) ve 13 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin toplam varyansı %50,30 olarak bulunmuş, KMO değeri ,885; Barlett test değeri, 1491,816'dır. Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı ,875; ikiye ayırma güvenilirlik analiz değeri ,782 ve boyutların ayırt edicilik düzeylerini belirlemek için %27'lik alt-üst grup puanları arasında yapılan t-test sonuçları sırasıyla $t(88) = -35,84, -38,24, -35,38, -33,87$ $p < ,01$ olarak bulunmuştur. DFA sonuçları model uyum indekslerini iyi düzeyde karşıladığı için oluşturulan yapının istatistiksel ve kuramsal açılarından uygun olduğu değerlendirilmektedir. Sonuç olarak MODÖ'nün geçerli ve güvenilir olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Gençlik, Din, Algı, Din Algısı.

ABSTRACT

This study involved a total of 644 students, with 324 participating in Exploratory Factor Analysis (EFA) and 320 in Confirmatory Factor Analysis (CFA). Expert opinions and pilot study results guided the development of a scale comprising 24 items for the Preliminary Modern Religious Perception (P-MRP), which was subsequently administered to the students. Following EFA, a 15-item scale was derived. Subsequently, through CFA, 2 items were excluded from the scale, resulting in a final 13-item structure for the Modern Religious Perception Scale (MRP). MRP comprises three dimensions: Eclectic-Syncretic/Spiritualist, Opposition to Religious Authority/Autonomous, and Rationalist/Positivist, encompassing 13 items. The total variance of the scale was determined to be 50.30%, with a Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) value of 0.885 and a Bartlett's test value of 1491.816. The Cronbach's Alpha reliability coefficient was calculated as 0.875, while the split-half reliability analysis yielded a value of 0.782. Furthermore, t-test results between the top and bottom group scores, utilized to assess discriminative levels of the dimensions, indicated significant differences ($t(88) = -35.84, -38.24, -35.38, -33.87, p < 0.01$, respectively). Given the favorable fit indices observed in CFA, the constructed structure is deemed statistically and theoretically sound. Consequently, MRP was confirmed to be both valid and reliable.

Keywords: Religion Education, Youth, Religion, Perception, Perception of Religion.

1. GİRİŞ

İlk insandan beri var olan din ve inanç olgusu geçmişten günümüze varlığını sürdürmektedir. Tarih boyunca inançsız olduğunu belirten insanlar olmakla birlikte inançsız bir toplum söz konusu olmamıştır. Çünkü insanlar, dünyada yaşam sürmeye başlamalarından itibaren hem kutsal kabul etmeleri hem de oluşturdukları toplumlarda önemli görevler icra etmeleri nedeniyle din ve inançları önemli görmüşlerdir. İnsanların sığınma ihtiyacı, güvenme ve inanma gibi manevi ihtiyaçlarının bunda önemli bir etkisi bulunmaktadır.¹

Din ve inançlara olan ilgi ve onlara göre hayatlarını düzenleme isteği sanayi devrimi öncesi geleneksel toplumlarda daha belirgindir. Ancak sanayi devrimi sonrası yaşanan modernleşme süreciyle birlikte din ve inançlar, bireyler ve toplumlar için merkezi konumunu kaybetmeye başlamıştır. Çünkü modern toplumlarda düşünmenin temel noktasını ilahi varlık yerine akıl alırken; dinin yerine ise kapitalizmin etkisiyle materyalist anlayış geçmiştir. Böylece dinin birey ve toplum üzerindeki etkisi daha az görünür hale gelmiştir.² Dinler ve inançlar, her ne kadar modern dönemde belli ölçüde etkisini kaybetmiş gibi gözükse de dinin insanın anlam ve maneviyat arayışına cevap vermesi, ayrıca dayanışma ve paylaşma gibi toplumsal etkileri nedeniyle hala önemli kabul edilmektedir.³

Meşhur sosyologlardan Durkheim, dinin kaynağı olarak toplumu görmüş hatta dinlerin varlığını toplumun devamına bağlayarak bir bakıma din ile toplumun birbirlerini etkileyerek karşılıklı değişim ve gelişim süreçlerini vurgulamıştır.⁴ Durkheim'ın bu düşüncesinden yola çıkarak dinin insanı dolayısıyla toplumu değiştirmekte olduğunu aynı zamanda dinin de toplumdan etkilendiğini söylemek mümkündür. İlahi dinlerin tarihi süreç içerisinde değişim geçirerek farklılaşması sonucu yeni peygamberlerin veya dinlerin gönderilmesi de bu düşünceyi desteklemektedir. Dinlerin gelişim ve değişim süreçleri açısından insanların ve toplumların din anlayışları, dine bakışları, dini nasıl algıladıkları ve hayatlarında dine yer verip vermedikleri önemli hâle gelmektedir. Çünkü dinlerin insan ve toplum yaşamına etkisi ve önemi bu bakış açısına göre değişmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Gençlik Dönemi ve Din

Dünyaya gelmesiyle birlikte insanlar huzurlu bir hayat için ailelerine, arkadaşlarına ve çevreye uyum sağlama ihtiyacı duyarlar. Bu uyum sürecinde pozitif bilimlerin açıklayamadığı aşkın alanla ilgili merak ve bu konudaki sorular dinler tarafından cevaplanmaktadır. Bu yönüyle dinler ve inançlar, insanlara içinde yaşadıkları dünyaya ve sonrasına dair verdiği bilgilerle bu uyum sürecine önemli katkılar sunmaktadır. İnsan, beden ve ruh olarak iki farklı yapıdan oluşan bir canlıdır. Bedenin nasıl yemek, içmek, dinlenmek ve uyumak şeklinde giderilmesi gereken ihtiyaçları varsa aynı şekilde ruhun da inanmak, güvenmek, sorularına cevap bulmak ve sığınmak gibi doyurulması gereken ihtiyaçları vardır. İşte insan ruhunun tüm bu ihtiyaçlarına en doyurucu şekilde cevap veren din ve inançlardır.⁵

¹ Belma Özbaydar, *Din ve Tanrı İnançının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma* (İstanbul: Baha Matbaası, 1970), 7.

² Zeki Arslantürk, *Kutsalın Dönüşü Yeni Toplum Arayışları* (İstanbul: Ayışığı Kitapları, 1998), 17-40.

³ Niyazi Akyüz, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Din Anlayışı Ölçeği Üzerine Bir Pilot Araştırma", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43/1 (2002), 127; Erol Güngör, *Türk Kültürü ve Milliyetçilik* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2006), 147,151.

⁴ Ejder Okumuş, "Toplumu Tanrılaştıran Bir Sosyoloji mi", *Eskiyeni* 19 (13 Aralık 2010), 111-112.

⁵ Ahmet Gürtaş, *Atatürk ve Din Eğitimi* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2000), 9; Mehmet Bahçekapılı, "Din ve Ahlak Eğitiminin Ergenlerin Kişilik Gelişimine Katkısı", *Değerler Eğitimi Dergisi* 9/22 (Aralık 2011), 8.

Bilişsel olarak soyut düşünme yeteneğinin gelişmeye başlamasıyla birçok konuda olduğu gibi dini ve manevi konularda da şüphe duyma, sorgulama ve arayış içinde olma özellikleriyle gençlik dönemi gelişim süreçleri içerisinde öne çıkmaktadır. Genç, çocukluk dönemindeki gibi kendine söylenen şeyleri olduğu gibi kabul eden yapıdan sıyrılarak nedenlerini sorgulayan, kafasına yatmayan durumları eleştiren ve sonuç olarak söylenen şeyleri bilinçli olarak kabul veya reddeden bir yapıya kavuşmuştur. Gençlik döneminde dini ve manevi gelişim genel olarak üç aşamada gerçekleşir. İlk aşama olan dini uyanma aşamasında genç, duygu ve düşünce gelişimindeki hızlı değişimlerin etkisiyle önceden öğrendikleri ile yeni öğrendikleri arasında fark ettiği bazı çelişkilerden dolayı şaşkınlık yaşayarak bu durumları araştırmaya başlar. İlk aşamada oluşan bu şaşkınlık ve kararsızlık durumu genci ikinci aşama olan dini şüphe durumuna götürür. Daha bağımsız hareket etme isteği, sağlıklı din eğitimi alamamanın getirdiği sorunlar ve bazı din temsilcilerinin tavırlarından kaynaklı olumsuzluklar gençleri dini konularda şüphe duymaya götüren başlıca sebeplerdir. Üçüncü ve son aşamada ise araştırmaları, anlama ve anlamlandırma çabaları sonucunda gençlerin şüpheleri giderek azalır ve inancı netleşmeye başlar.⁶

Her ne kadar din, geleneksel dönemdeki gibi sosyal yapı üzerindeki merkezi konumunu ve geleneksel etkilerini şehirleşme, sekülerleşme ve bireyselleşmenin ön plana çıkmasıyla modern dönemde kaybetmiş olsa da insanların özellikle de gençlerin kendilerini ifade etme, yaşamlarını anlamlandırma, varoluşsal sorularına cevap bulma noktasındaki işlevlerini hala sürdürmektedir.⁷ Birey ve toplum hayatını şekillendiren, merak ettiği fizikötesi durumları keşfetme ve anlamlandırma konusunda önemli bilgiler sunan din, özellikle bu araştırmanın da hedef kitlesi olan gençlerin kimlik, kişilik ve karakterlerinin inşasında önemli işlevler görmektedir.⁸ Küreselleşme ve hızla dijitalleşmenin etkisiyle zamanlarının büyük bir kısmını sosyal medya ve benzeri dijital platformlarda geçirmeleri nedeniyle gençlerin din ve inanç olgusuna bakış açılarındaki gelgitler söz konusu olabilmektedir. Duruma ve zamanın şartlarına göre değişen bu bakış açıları doğru şekilde belirlenebilirse gençler gelgitler nedeniyle yaşayabilecekleri olumsuzluklardan korunabilir ve eğitimleri de buna göre düzenlenebilir.

2.2. Algı Kavramı ve Modern Din Algısı

Sözlükte “bir şeye dikkati yönelterek o şeyin bilincine varma, idrak”⁹ olarak açıklanan algı, duyu organlarıyla insanların çevrelerinden aldığı ve anlamlandırdığı zihinsel verilerden oluşur.¹⁰ Başka bir tanıma göre algı, insanın çevresinde yer alan somut ve soyut nesnelere ilgili elde ettiği duyumsal bilgilere¹¹ denir. Bu tanımlardan hareketle bir insanın çevresindekilerle ilgili olarak duyu organları aracılığıyla aldığı verilere duyum; bu duyumların insan zihni tarafından analiz edilip yorumlanarak, anlamlandırılması ise algı ya da algılama olarak ifade edilebilir. Zira algılama esnasında insanların çevrelerinden aldıkları verileri tercih etme, örgütleme ve anlamlandırma işlemleri o verileri kişiye has hale getirerek o kişinin kendine özgü zihinsel gücüne dönüşür. Böylece düşünmenin temelini de algılar meydana getirmiş olur.¹² Din algısı ise

⁶ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 270-281; Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2003), 171-172.

⁷ Ali Bayer, *Sekülerleşme ve Din* (Ankara: İksad Publishing House, 2022), 30.

⁸ Kemaleddin Taş, “Dindarlığa Yüklenen Anlamlar: Üniversite Öğrencileri Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2* (2010), 49.

⁹ Algı, “Türk Dil Kurumu Sözlükleri” (Erişim 15 Ağustos 2023).

¹⁰ İbrahim Ethem Başaran, *Eğitim Psikolojisi* (Ankara: Başaran, 2000), 76.

¹¹ Metin İnceoğlu, *Tutum Algı İletişim* (İstanbul: Beykent Üniversitesi Yayınevi, 2010), 68.

¹² Başaran, *Eğitim Psikolojisi*, 76; M. Şerif Şimşek vd., *Davranış Bilimleri* (Konya: Eğitim Yayınevi, 2019), 115; Hasan Tutar (ed.), *Davranış Bilimleri Kavramlar ve Kuramlar* (Ankara: Seçkin Akademik ve Mesleki Yayınlar, 2018), 199.

insanın çevresinde dinle ilgili olarak olup biten her şeyin anlamlandırılıp yorumlanması süreci olarak tanımlanmaktadır. Dinle ilgili tutum ve davranışlar, insanların onu algılama biçimiyle doğrudan etkileşim içinde olduğundan din algısının doğru ve sağlam temellere dayanması gerekir.

İnsanlar tarafından algılanan nesne ve durumlar herkes için aynı olsa da onlar hakkında bildikleri farklı olabileceğinden anlama, anlamlandırma ve yorumlama süreçleri farklılaşacak ve algıları da buna bağlı olarak değişecektir. Bu nedenle algılanan nesne ve durumlarla ilgili doğru ve sağlam bilgiye sahip olmak önemlidir. Çünkü birey ve toplumun algıları bu bilgilere göre oluşacaktır. Geleceğin mimarı olan gençlerin din konusunda doğru ve sağlam bilgilere sahip olması bu konuda oluşabilecek olumsuz algıların önüne geçebilir.

Din algısı, birey ve topluma bakan tarafıyla yaşamlarını çepeçevre kuşatan, düzenleyen, yönlendiren ve bir arada olmalarını sağlayan¹³ dini nasıl gördükleri, nasıl değerlendirdikleri ve yorumladıkları hakkında bizlere çok değerli ipuçları vermektedir. Geleceğe güvenle bakmak, doğru bir şekilde yönetmek ve yönlendirmek isteyen toplumların, geleceğin toplumunu oluşturacak gençlerin din algılarını tespit etmeleri ve ona göre eğitimlerini planlamaları gerekmektedir. Din algılarını belirlemenin en etkili ve güvenilir yollarından biri de konuyla ilgili geçerli ve güvenilir ölçme araçları geliştirmektir.¹⁴

Dinin modern kodlarla okunması demek geleneksel anlayışın aksine kamusal alanda ve sosyal hayatta etkisinin oldukça az olması, yaşamın merkezinde yer almaması anlamına gelmektedir. Buradan hareketle genellikle modern din algısıyla geleneksel din algısı dışındaki algılama biçimleri kastedilmektedir. Modernleşmeyle birlikte birçok alanda olduğu gibi insanların din ile olan ilişkileri de dönüşmüştür. Bilimsel ve teknolojik gelişmeler, insanların zihinlerindeki geleneksel evren düşüncesini, din ve dünyaya ait algılarını sorgulamaya, yeniden anlamaya ve anlamlandırmaya götürmüştür.¹⁵ Modern dönemde dini anlama ve yaşama konusunda daha öznel ve bireysel bakış açıları giderek yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu durum toplumda inançsızlığın arttığına göstergesi değil, kurumsal dini anlayışlar yerine daha öznel dini bakış açılarının güç kazanması şeklinde yorumlanabilir. Geleneksel din anlayışının aksine burada din eklektik ve senkretik bir anlayışla yeniden yorumlanabilmektedir.¹⁶ Ayrıca modern dönemde insanlar manevi ihtiyaçlarını karşılamak için kurumsal dinlerden bağımsız yeni maneviyat biçimleri de geliştirmektedirler. Bu bağlamda hayatı belirli bir dinin perspektifinden anlama ve buna göre yaşama yerine maneviyat eksenli tavırlar ortaya koymaktadırlar. Özellikle bireysel manevi-ruhsal gelişime vurgu yapan Uzakdoğu inanışlarına ilgi artmaya başlamış, dünya genelinde milyonlar bu akımlara öncülük etmiştir. Geleneksellik modernliğin birbirine eklemeliği yeni inanış formları oluşarak dini inançlar varlığını bir şekilde devam ettirmiştir.¹⁷ Bunun dışında dinin toplum üzerindeki etkisi ve toplumsal problemlerin çözümünde sahip olduğu potansiyel nedeniyle modern toplumlarda pragmatik bir şekilde dinden faydalanmaya

¹³ Mehmet Aydın, *Din Felsefesi* (İzmir: İlvak Yayınları, 2001), 6.

¹⁴ Bkz. Hasan Arslan, "Dindarlık Boyutları, Algıları ve Uygulamaları", *Hikmet Yurdu: Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 4/7 (2011), 39-61; Asım Yapıcı, "Şüphe ve İnanç Kısacasında Gençlerin Din ve Dindarlık Algıları", *İlahiyat Akademi Dergisi* 12 (Aralık 2020), 1-44; Nur Okutan - Ayda Büyüksahin Sunal, "Romantik İlişkilerde Bağlanım: Dindarlık Algısı ve Romantik İlişkilerle İlgili Kalıpyargılar", *Türk Psikoloji Yazıları* 13/26 (Aralık 2010), 80-88.

¹⁵ Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2012), 222-223.

¹⁶ Ali Köse, "XXI. Yüzyıl Türkiye'sinde Gelenekle Modernite Arasında Din Algıları ve Dindarlık Formları: Sosyolojik Bir Bakış", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49 (Aralık 2015), 9; Yapıcı, "Şüphe ve İnanç Kısacasında Gençlerin Din ve Dindarlık Algıları", 28.

¹⁷ Köse, "XXI. Yüzyıl Türkiye'sinde Gelenekle Modernite Arasında Din Algıları ve Dindarlık Formları: Sosyolojik Bir Bakış", 7-8.

yönelik politikalar yürütmek, devletlerin seküler karakteri açısından da problemlili bir durum olarak görülmemektedir.

Modernite öncesinde insan ve toplumlar inanma, güvenme ve sığınma gibi manevi ihtiyaçlarını; fizikötesi âlemlerle ilgili meraklarını dinler aracılığıyla tatmin etmişlerdir. Bu durum modern zamanda sorgulanmaya başlamıştır. Tüm bunlara rağmen yine de bu sorgulama birey ve toplumların manevi ihtiyaçlarının, fizikötesi meraklarının olmadığı anlamına gelmez. Her ne kadar modern dönemde birey ve toplum hayatında dinin görünürlüğü azalsa da asla yok olmamış ve bir şekilde din ile bağlantıları devam etmiştir. Mabetlere gitme, dini ritüelleri gerçekleştirme, günlük yaşamda dini hassasiyetlere dikkat etme oranları düşse de kutsalla ilişki kopmamış, özellikle dinin bireysel yaşamdaki izleri maneviyat eksenli bir çerçevede varlığını sürdürmüştür.¹⁸

Dinlerin, devlet ve toplum yaşamında nasıl ve ne kadar etkin olacağı toplumlara, devletlere ve zamana göre değişiklik göstermektedir. Tarihi süreçler incelendiğinde dinin hiçbir zaman ortadan kalkmadığı ancak bilimsel ve teknolojik gelişmelerle beraber birey ve toplum üzerindeki etkisinde değişimler yaşandığı söylenebilir.¹⁹ Modern dönemde sekülerleşmenin de etkisiyle laik/seküler ilkeleri benimseyen ülkelerin önemli kısmı dinin kamusal düzeni şekillendirmesine sıcak bakmamıştır.²⁰ Bu kapsamda bir kısmı yeni din-devlet ilişkileri tanımlayarak din ve inançlara daha sivil ve özerk bir alan bırakmayı tercih ederken, bir kısmı dini tamamen devlet ve toplum hayatından soyutlamaya yönelik politikalar uygulamış, dinin vicdani ve bireysel bir mesele olarak kalmasını amaçlamıştır.²¹ Burada dinler, bir otorite olmaktan çıkarılarak kamusal ve toplumsal değerlerin bir referans kaynağı olarak görülmemiş ve pasif bir konuma itilmek istenmiştir.²² Dini inançların şekil ve pratikleri zamanla değişse, özerkleşse veya yenilense de bazen inançlar seküler yapıyı bazen de seküler yapı inançları içinde barındırmış, gerekli görülen durumlarda senkretik bir yapı oluşturarak birbirlerine eklenmişlerdir.²³

Geleneksel dönemde din ve aklın ilahi kaynaklı olduğu kabul edildiğinden aralarında zıtlıktan ziyade bir uyumun olduğu düşünülmüştür. Rönesans ile başlayan süreçte akıl ve deney temelli bilimsel çalışmaların hız kazanması ile belli başarılarla imza atılması ve bunların insan ve toplum yaşamını etkilemesi sonucu din ve akıl birbirinden ayrılmaya hatta zıtlığa başlamıştır. Dahası rasyonalist ve pozitivist bir anlayışla akıl daha merkezi bir konuma oturtulmuş ve dini alana müdahale ederek onu şekillendirmeye başlamıştır. Bunun bir sonucu olarak dini yorumlamanın, doğruları bulmanın sadece akıl yoluyla gerçekleştirilebileceği düşüncesinin etkisiyle dinin hızla toplumsal hayattan arındırılma ve bireysel yaşama hapsedilme yoluna gidilmiştir.²⁴ Zira geleneksel anlayışın aksine modern anlayış, dini ve dinin fizikötesi alanla ilgili açıklamalarını reddetmekle yetinmemiş aynı zamanda kendini dini eleştirebilecek hatta

¹⁸ Köse, "XXI. Yüzyıl Türkiye'sinde Gelenekle Modernite Arasında Din Algıları ve Dindarlık Formları: Sosyolojik Bir Bakış", 16.

¹⁹ Fatma Nur Şengül, "Kuramsal Boyutta Sekülerleşme ve Din İlişkisi", *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi* 6/2 (Aralık 2020), 330; Yapıcı, "Şüphe ve İnanç Kışkırtıcılığına Gençlerin Din ve Dindarlık Algıları", 13.

²⁰ Köse, "XXI. Yüzyıl Türkiye'sinde Gelenekle Modernite Arasında Din Algıları ve Dindarlık Formları: Sosyolojik Bir Bakış", 17; Ejder Okumuş, "Din-Toplum İlişkilerinde Dinî Meşruiyet ve Dinî Meşruiyet Bağlamında Geçen Yüzyılın Sosyal Görünümü", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (Haziran 2001), 90-91.

²¹ Okumuş, "Din-Toplum İlişkilerinde Dinî Meşruiyet ve Dinî Meşruiyet Bağlamında Geçen Yüzyılın Sosyal Görünümü", 92-93.

²² Necdet Subaşı, "Türk(İye) Dindarlığı: Yeni Tipolojiler", *İslâmiyât Dergisi* 5/4 (2002), 28-31.

²³ Köse, "XXI. Yüzyıl Türkiye'sinde Gelenekle Modernite Arasında Din Algıları ve Dindarlık Formları: Sosyolojik Bir Bakış", 8.

²⁴ Erkan Perşembe, "Modernlik ve Postmodernlikte Din Problemi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/14-15 (Haziran 2003), 161; Yakup Kahraman, "Modern Bilim ve Din", *Milel ve Nihal* 12/2 (Aralık 2015), 168.

yargılayacak statüde görmüştür.²⁵ Modern din anlayışında rasyonalist ve pozitivist bir yaklaşım benimsenerek din, bilim ve akılla uyumlu olduğu sürece ondan faydalanılabileceği düşünülmüştür.

Modern din anlayışının temel niteliklerine dair bu kavramsal çerçeve doğrultusunda lise öğrencilerinin modern din algılarının tespit edilmesinin anlamlı olacağı öngörülmüştür. Bu bağlamda dinlerin özgürlükleri kısıtlayıp kısıtlamadığı, zevklerden mahrum bırakıp bırakmadığı; cennete gidebilmek için ibadetleri yapmanın veya bir dine inanmanın gerekli olup olmadığı; aynı anda farklı dinlerin pratiklerinin yapılıp yapılamayacağı; toplumsal hayat için dinin gerekli olup olmadığı; insanların dini inançlarını kendilerinin belirleyip belirleyemeyeceği, din adamlarının verdiği bilgilerin kesin doğrular olarak kabul edilip edilemeyeceği; güzel ahlâklı olmak için bir dine ihtiyaç olup olmadığı; akıl ile bilim karşısında dinin durumu; dinin insan yaşamına etki edip etmemesi, günümüzde dine ihtiyaç olup olmadığı şeklinde bir çerçeve referans alınmıştır.

Türkiye’de özellikle psikoloji ve sosyoloji başta olmak üzere çeşitli alanlarda insanların dindarlıklarını belirlemeye yönelik ölçek geliştirme çalışmaları yapılmıştır.²⁶ Bu çalışmalarda daha çok İslam dini özelinde insanların dindarlık düzeylerini ve dindarlık tiplerini tespit etmek amaçlanmış ve genellikle hedef kitle olarak üniversite gençliği seçilmiştir.²⁷

Yapılan çalışmalardan bu araştırmanın ilgi alanına yakın olanlardan biri Akyüz (2002) tarafından üniversite öğrencilerinin İslam dini anlayışlarının tespitine yönelik geliştirilen “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Din Anlayışı Ölçeği”dir. Ölçek, 3 boyutlu ve 20 maddeden meydana gelmektedir.²⁸ Bir diğer çalışma Aşlamacı (2018) tarafından yine üniversite öğrencilerinin İslam dini anlayışlarının tespitine yönelik geliştirilen “İslâm Anlayışı Ölçeği”dir. Ölçek 4 boyutlu ve 16 maddeden meydana gelmektedir.²⁹ Başka bir çalışma Akça ve Yıldız (2020) tarafından geliştirilen “Dindar İnsan Algısı Ölçeği”dir. Bu ölçek de üniversite öğrencilerine yönelik geliştirilmiş yine dindarlık tiplerini ölçmeyi hedefleyen 4 boyutlu ve 35 maddeden meydana gelen bir ölçektir.³⁰ Diğer bir çalışma Al’ın (2020) geliştirdiği “İzleyicinin Medya ve Din Algısı Ölçeği” ise yetişkinlere yönelik hazırlanmış medyadaki din algısını tespit etmeyi hedefleyen 6 boyutlu ve 23 maddeden meydana gelen bir ölçektir.³¹ Son olarak İnce ve arkadaşlarının (2022) yine üniversite öğrencilerinin din anlayışlarının tespitine yönelik geliştirdikleri “Beliren Yetişkinlerde Din Anlayışı Ölçeği”, 4 boyutlu ve 23 maddeden meydana

²⁵ İlhan Kutluer, *Modern Bilimin Arka Planı* (İstanbul: İnsan Yayınları, 1985), 36-37.

²⁶ Bkz. Ahmet Albayrak - Emine Kurt, “Türkiye’de Din Psikolojisi Tezlerinde Dindarlık Ölçekleri: Bibliyografik Bir Araştırma (1997-2019)”, *Bilimname* 2019/40 (Aralık 2019), 137-172; Özlem Altınsu Sönmez, “Dindarlığın Ölçülebilirliği Üzerine Geliştirilen Dindarlık Ölçekleri”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 36 (2016), 557-578; Çiğdem Fidan, “Türkiye’de Geliştirilen Dindarlık Ölçekleri (1989-2015): Dindarlık Ölçme Çalışmaları Üzerine Değerlendirmeler”, *Türk Din Psikolojisi Dergisi* 4 (Aralık 2021), 101-118.

²⁷ Bkz. Kayhan Mutlu, “Bir Dindarlık Ölçeği”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 3/4 (1989), 194-199; Mehmet Emin Köktaş, *Türkiye’de Dinî Hayat* (İstanbul: İşaret Yayınları, 1993); Veysel Uysal, “İslâmî Dindarlık Ölçeği üzerine Bir Pilot Çalışma”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 8/3-4 (1995), 263-271; Münir Koştaş, *Üniversite Öğrencilerinde Dine Bakış* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995); Ahmet Onay, “Mezun Oldukları Liselere Göre Üniversite Öğrencilerinin Dindarlık Düzeyleri, Diyanet İşleri Başkanlığı Hizmetlerine ve Dinî Gruplara Yönelim Durumları”, *Değerler Eğitimi Dergisi* 1/1 (2003), 171-194; Ali Ayten, “Kimlik ve Din: İngiltere’deki Türk Gençleri Üzerine Bir Araştırma”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (Haziran 2012), 101-119; Üzeyir Ok, “Dini Tutum Ölçeği: Ölçek Geliştirme ve Geçerlik Çalışması”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 8/2 (2011), 528-549.

²⁸ Bkz. Akyüz, “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Din Anlayışı Ölçeği Üzerine Bir Pilot Araştırma”.

²⁹ Bkz. İbrahim Aşlamacı, “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin İslâm Anlayışları Üzerine Bir İnceleme (İnönü Üniversitesi Örneği)”, *İslam ve Yorum II Temel Tartışmalar, İmkânlar ve Sorunlar* (Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınevi, 2018), 457-483.

³⁰ Bkz. Emine Dilşad Akça - Mualla Yıldız, “Dindar İnsan Algısı Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması”, *Bilimname* 43/3 (2020), 409-435.

³¹ Bkz. Adem Al, “İzleyicinin Medya ve Din Algısı Ölçeği’nin Yapı Geçerliliği”, *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi* 3/1 (Haziran 2020), 61-77.

gelmektedir.³² Yapılan bu çalışmaların tamamı üniversite öğrencilerine ve yetişkinlere yönelik olması; çoğunun İslam dini özelinde din anlayışlarını tespit etmeye odaklanması sebebiyle bu araştırmadan farklıdır.

Alanyazında bu araştırmanın doğrudan ilgi alanına giren tek çalışma göze çarpmaktadır. Bu çalışma Ceylan (2010) tarafından geliştirilen lise öğrencilerinin din algısının tespitine yönelik olması sebebiyle dikkat çeken "Din Algısı Ölçeği"dir. Bu ölçek, 4 boyutlu ve 24 maddeden meydana gelmektedir.³³ MODÖ çalışması lise öğrencilerinin din algılarını ölçmeye yönelik olması bakımından Ceylan'ın bu çalışmasına yakın gibi görünse de genel din algısını ölçmesi sebebiyle ondan farklıdır.

Literatürdeki bu ölçek çalışmaları ile karşılaştırıldığında MODÖ'nün lise öğrencilerinin inandığı dini yaşamaları, ayin ve ritüellere katılmaları veya dini bir kurala uyup uymamalarına odaklanmadığı ve bu yönüyle dindarlık ölçeklerinden farklılaştığı görülecektir. MODÖ, lise öğrencilerinin genel manada dini nasıl algıladıklarıyla, dini gerekli görüp görmedikleriyle, dinin birey ve topluma yansımalarını modern bağlamda önemseyip önemsemediklerine odaklanmaktadır. Burada hedef, lise öğrencilerinin din olgusunu merkeze alarak modern bir din algısına hangi düzeyde sahip olduklarının tespitine yönelik bir ölçme aracı geliştirmektir. MODÖ'de yer alan soru maddelerinin hazırlanmasında modern bağlamda öğrencilerin dini nasıl algıladıklarını tespit edecek bir çerçeveden yola çıkılmıştır. Lise öğrencilerinin modern din algılarını ölçmeyi hedefleyen bu araştırmanın daha sonraki çalışmalar için önemli katkı sağlayacağı ayrıca belirli bir dini merkeze almadığı ve genel din olgusu üzerinden hazırlandığı için farklı dini geleneklerin hâkim olduğu ülke ve toplumlar için de rahatlıkla kullanılabilenliği öngörülmektedir.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Yöntemi

Lise öğrencilerine yönelik geliştirilen modern din algısı ölçeğinde; bir olay ve olguyu değiştirmeden ve etkilemeden olduğu gibi tanımlamayı amaçlayan betimsel tarama yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, fazlaca birimden oluşan bir evren hakkında genel bir değerlendirme yapabilmek için evrenin tamamında veya o evrenden alınan örneklem üzerinde yapılan bir tarama modelidir.³⁴ Bu yöntem kullanılarak öğrenci algılarını belirlemek için modern din algısı ölçek formu hazırlanıp (MODÖ) uygulanmıştır.

Araştırma için Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'ndan 01.02.2023 tarih ve E-61923333-050.99-217372 sayılı kararla izin alınmıştır.

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni, Sakarya il ve ilçelerinde Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı devlet okullarda okuyan 9, 10, 11 ve 12.sınıf seviyelerindeki tüm öğrencilerden oluşmaktadır. Araştırma örnekleminin oluşturulmasında tabakalı örnekleme tekniği tercih edilmiştir. Tabakalı örnekleme, heterojen ana yapının homojen alt yapılara bölünerek bu alt yapılardan istenilen

³² Bkz. Abdullah İnce vd., "Beliren Yetişkinlerde Din Anlayışı Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24/46 (2022), 607-633.

³³ Bkz. Yılmaz Ceylan, *Lise Öğrencilerinin Din Algısı* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2010).

³⁴ Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi* (Ankara: Nobel Yayınları, 2012), 109; Adnan Erkuş, *Davranış Bilimleri İçin Bilimsel Araştırma Süreci* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021), 90-91; Şener Büyükoztürk vd., *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Pegem Akademi, 2020), 25-26.

sayıda ve rastgele örneğin seçildiği bir tekniktir.³⁵ Bu tekniğin tercih edilmesinin sebebi rastgele seçim tekniğinin aksine örneklemin dağılımını olumsuz etkileyebilecek olan cinsiyet, sınıf gibi etkenlerin dengesiz dağılıma riskini azaltmasıdır.³⁶ Bu nedenle cinsiyet, sınıf ve lise türü alt tabakalar olarak belirlenmiştir. Örneklem belirlenirken araştırma evrenini en iyi şekilde temsil edecek farklı türdeki okulların seçilmesine özen gösterilmiştir. Fen Lisesi, sınavla öğrenci alan Anadolu Lisesi ile adrese dayalı öğrenci alan Anadolu Lisesi, ağırlıklı olarak birbirinden farklı bölümleri olan Mesleki ve Teknik Anadolu Liseleri ile erkek ve kız öğrencileri bulunan Anadolu İmam Hatip Liselerinden tercih edilmiştir. Örneklem her sınıf seviyesinden seçilen toplam 644 öğrenciden oluşmaktadır. Bunun için evreni en iyi temsil edecek şekilde farklı okul türlerinden ve olabildiğince farklı sınıf seviyelerinden örneklem oluşturulmasına özen gösterilmiştir. Ancak 12.sınıf öğrencilerinin üniversite sınavlarına hazırlık sürecinde oldukları için okula her gün gelmediklerinden AFA'da oldukça az; DFA'nın yapıldığı süreç ise sınava yakın bir tarih olduğundan maalesef hiç örnek alınmamıştır. Cinsiyet dağılımını dengelemek için özellikle okul seçiminde kız ve erkek öğrenci yoğunluğu olan okullar seçilmiştir. Yine sosyo-ekonomik düzey ve çevre şartları gibi yerleşim yeri dengesini sağlamak için ise farklı muhitlerdeki okullardan öğrenciler örnekleme dahil edilmiştir. Verilerin toplanma aşamasında açımlayıcı faktör analizi (AFA) yapabilmek için ayrı; doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapabilmek için de yine ayrı bir çalışma grubundan veri alınmıştır. Yüz yüze gerçekleştirilen veri toplama sürecinde AFA için 324, DFA için 320 öğrenciye ulaşılmıştır. Açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizlerinin yapıldığı çalışma gruplarının cinsiyet, sınıf ve lise türüne ilişkin bilgiler Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Çalışma Grubunun Özellikleri

		AFA Çalışma Grubu		DFA Çalışma Grubu	
		N	%	N	%
Cinsiyet	Kız	152	46,9	173	54,1
	Erkek	172	53,1	147	45,9
	Toplam	324	100	320	100
Sınıf	9.sınıf	67	20,7	178	55,6
	10.sınıf	114	35,2	52	16,3
	11.sınıf	124	38,3	90	28,1
	12.sınıf	19	5,9	0	0
	Toplam	324	100	320	100
Lise Türü	Anadolu Lisesi	78	24,1	70	21,9
	Fen Lisesi	87	26,9	85	26,6
	Mesleki ve Teknik A. Lisesi	76	23,5	68	21,3
	Anadolu İmam Hatip Lisesi	83	25,7	97	30,3
	Toplam	324	100	320	100

Araştırmada açımlayıcı faktör analizi yapabilmek için 380 öğrenciye form verilmiş ancak bu formlardan boş, eksik ve özensiz doldurulmuş olan 56 form değerlendirilmeye alınmamıştır. Doğrulayıcı faktör analizi yapabilmek için ise 360 öğrenciye form verilmiş ancak bunlardan da 40 form boş, eksik ve özensiz doldurulduğu için değerlendirme dışı bırakılmıştır. Sonuç olarak açımlayıcı faktör analizini yapabilmek amacıyla 324; doğrulayıcı faktör analizini yapabilmek amacıyla ise 320 öğrenciden toplanan veriler değerlendirilmiştir.

Ölçme aracı geliştirilme sürecinde faktör analizi için alanyazında yeterli örneklem sayılarıyla ilgili birbirinden farklı görüşler bulunmaktadır. "Comrey ve Lee (1992), faktör analizinde örneklem büyüklüğüyle ilgili 100'ün zayıf, 200'ün orta, 300'ün iyi, 500'ün çok iyi, 1000'in ise

³⁵ İ. Esen Yıldırım, *İstatistiksel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2017), 76-77.

³⁶ Selim Kılıç, "Örnekleme Yöntemleri", *Journal Of Mood Disorders* 3/1 (2013), 44-46.

mükemmel olduğunu, Kline (1994), mutlak ölçüt olarak 200 kişilik örneklemin yeterli olacağını, Bryman ve Cramer (2001) ise örneklem büyüklüğü ile ilgili madde sayısının beş ya da on katı kadar kişiye ulaşmanın gerekli olduğunu belirtmektedir.”³⁷

Araştırma kapsamında ulaşılan sayı, uygulama öncesi madde sayısının (24 madde) on katından bile fazla olması ve alanyazında genel kabul görmüş 300 sayısının³⁸ da üzerinde bir sayı olması açısından yeterli örneklem olarak kabul edilebilir.

3.3. Veri Toplama Aracı

Alanyazın araştırması sonucu öncelikle 33 maddeden oluşan bir madde havuzu oluşturulmuştur. Maddelerin kapsam geçerliği için beş alan ve bir dil uzmanına incelenmesi için gönderilmiş ayrıca üç lise öğrencisine de pilot olarak uygulanmıştır. Uzmanlardan ve pilot uygulamadan gelen geri dönütler sonucunda bazı maddeler çıkarılmış, bazı maddeler ise yeniden düzenlenmiş veya eklenmiş, sonuç olarak AFA öncesi 24 maddelik bir ölçek deneme formu oluşmuştur.

Ölçek formundaki maddeler, “*Kesinlikle Katılmıyorum (1), Katılmıyorum (2), Kararsızım (3), Katılıyorum (4), Kesinlikle Katılıyorum (5)*” tarzında likert tipi dereceleme ölçeğine göre hazırlanmıştır. Ölçek deneme formundaki maddelerin analizi için Cronbach Alpha kat sayısına bakılmış sonrasında faktör analizleri yapılmıştır. Açımlayıcı faktör analizi yapıldıktan sonra 15 maddelik, üç boyuttan meydana gelen ölçeğe doğrulayıcı faktör analizi yapılmış sonuçta 13 maddeden oluşan nihai ölçek elde edilmiştir. Ölçek uygulanması sonucu alınabilecek en yüksek puan 65 iken ölçekten alınabilecek en düşük puan ise 13’tür. Öğrencilerin ölçekten yüksek puan almaları modern din algılarının yüksek olduğu anlamına gelmektedir.

3.4. Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin analizi için çeşitli istatistik tekniklerinden yararlanılmıştır. Yapı geçerliğinin testi için madde analizleri yapılmış ve madde-ölçek korelasyonları Pearson korelasyon katsayısıyla değerlendirme yapılmıştır. Bu değerlendirme sonrası verilerin faktör analizi için uygun olup olmadığının belirlenmesi için Bartlett küresellik testi yapılmış ve Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) sonuçlarına bakılmıştır.

Ölçek formunun yapı geçerliğini tespit için önce AFA yapılmıştır. AFA, ölçme aracındaki maddelerin farklı ne kadar başlık altında sınıflandırılabilirliğini ve başlıklar arasında nasıl bir ilişki olduğunun tespiti için yapılan bir analiz değerlendirmesidir.³⁹ Yapı geçerliğinin belirlenmesi için yapılacak analizde faktörler arasında ilişki olduğu öngörüldüğünden faktörler arasındaki ilişkiyi dikkate alan temel bileşenler analizinden “Direct Oblimin” döndürme tekniği kullanılmıştır.⁴⁰ Alanyazında yapılan bu analiz için faktör yüklerinin en az ,30⁴¹ olması gerektiği belirtilmektedir.

Açımlayıcı faktör analizinin ardından oluşan faktör yapısının doğruluğunu test etmek için farklı bir gruptan alınan verilerle doğrulayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Maddelerin ve boyutların güvenilirliğine Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı, ikiye ayırma güvenilirlik analizi (Split-Half) ve alt-üst %27’lik grup puanları arasındaki karşılaştırma sonucu ortaya çıkan

³⁷ akt: Ömay Çokluk vd., *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları* (Ankara: Pegem Akademi, 2021), 206.

³⁸ Çokluk vd., *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları*, 206.

³⁹ İsmail Seçer, *SPSS ve LISREL ile Pratik Veri Analizi* (Ankara: Anı Yayıncılık, 2015), 153.

⁴⁰ Barbara G. Tabachnick - Linda S. Fidell, *Using Multivariate Statistics* (New Jersey: Pearson Education, 2013), 644; Çokluk vd., *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları*, 205.

⁴¹ Şener Büyükoztürk, *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı* (Ankara: Pegem Akademi, 2020), 134.

farkların anlamlılığını belirlemek için t-test yapılmıştır. Ölçeğin geçerlik ve güvenirlik analizlerini yapabilmek için SPSS 22 ve AMOS 22 programları kullanılmıştır.

4. BULGULAR

4.1. Madde Analizine İlişkin Bulgular

Modern din algısı ölçeği kapsamında hazırlanan 24 maddelik taslak form öğrencilere uygulanmış ve 324 öğrenciden alınan veriler analiz edilmiştir. Maddelerin ayırt ediciliğinin tespiti için madde toplam korelasyonlarına bakılmıştır. Düzeltilmiş madde toplam korelasyonunda ,30 ve ,30'un üzerindeki maddelerin bireyleri iyi şekilde ayırdığı kabul edildiğinden⁴² analizde ,30'un altında kalan 1, 2, 4, 6, 10, 12 ve 20. maddeler ölçekten çıkarılmıştır. Geriye kalan ve ölçeği oluşturan 17 madde düzeltilmiş toplam madde korelasyonu olarak ,317 ile ,608 arasında değer almış, Cronbach Alfa güvenirlik katsayısı ise ,813 olarak tespit edilmiştir.

4.2. Açımlayıcı Faktör Analizine İlişkin Bulgular

Ölçeğin faktör analizi için uygun olup olmadığını değerlendirmek amacıyla Kaiser-Meyer Olkin (KMO) katsayısına ve Bartlett küresellik testine bakılmıştır. Analiz sonuçlarına göre KMO değeri ,885, Bartlett Küresellik testi ($\chi^2=1491,816$; $p<,001$) ise anlamlı olarak bulunmuştur. Analiz sonucunda elde edilen değerlere göre KMO katsayısında literatürde alt sınır kabul edilen ,60'nin üzerinde olması ve Bartlett testinde hesaplanan ki-kare istatistiğinin anlamlı çıkması⁴³, verilerin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir.

Ölçek verilerinin uygunluğunun tespitinden sonra açımlayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. AFA'da maddelerin çıkarılmasına karar verilirken maddelerin faktör yük değerlerinde alt sınır ,30 olarak kabul edilmiş⁴⁴ ve maddelerin faktör yük değerleri ,543 ile ,735 arasında değişmiştir. Maddelerin birden fazla faktöre yerleşmesi durumunda değerler arasındaki farkın en az ,10 olması referans alınmış⁴⁵ ve bu şekilde binmiş olan maddeler ölçekten çıkarılmıştır.

Tablo 2'de Direct Oblimin döndürme tekniğiyle elde edilen faktör yapısı, döndürülmüş maddelerin faktör yük değerleri, faktörlere ilişkin öz değerler ve açıklanan varyanslar yer almaktadır. Tablonun daha net okunabilmesi için ,30'un altındaki değerler tabloda gösterilmemiştir.

Tablo 2. Döndürülmüş Faktör Yükleri

Maddeler	1.Faktör	2.Faktör	3.Faktör
m_22	,694		
m_17	,692		
m_19	,621		
m_23	,603		
m_11	,701		
m_24	,592		
m_21	,586	,-441	
m_16	,583		

⁴² Büyüköztürk, *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, 183.

⁴³ Büyüköztürk, *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, 136.

⁴⁴ Çokluk vd., *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları*, 194; Hüner Şencan, *Sosyal ve Davranışsal Ölçümlerde Güvenilirlik ve Geçerlilik* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2005), 112; Donna Harrington, *Confirmatory Factor Analysis* (New York: Oxford University Press, 2009), 23; Tabachnick - Fidell, *Using Multivariate Statistics*, 654.

⁴⁵ Büyüköztürk, *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, 135; Seçer, *SPSS ve LISREL ile Pratik Veri Analizi*, 167.

m_24	,560		
m_13		,678	
m_18	,383	,636	
m_14		,602	
m_8			,735
m_7			,721
m_5			,585
m_3			,543
Öz Değer	4,930	1,478	1,137
Açıkladığı Varyans	32,868	9,853	7,582
Açıklanan Toplam Varyans	50,303		

Faktör analizinden sonra 17 maddelik ölçek formundaki 9 ve 15. maddelerin birden fazla faktörde yer alarak binişik oldukları tespit edilmiş ve ölçekten çıkarılmıştır. Böylece 15 maddeden oluşan üç faktörlü bir yapıya ulaşılmıştır. Bu yapının, Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı ise ,851 bulunmuştur. Faktörlerin tespitinden sonra değişkenler arasındaki ortak noktalar göz önünde bulundurularak faktörlere isim verilmiştir. Bu faktör ve maddeler Tablo 3'te gösterilmiştir:

Tablo 3. Faktör İsimlendirmeleri ve Maddeler

1. Faktör <i>Eklektik-Senkretik/Spiritüalist Boyut</i>	Md. 22: Dinler, insanların özgürlüklerini gereksiz yere kısıtlar. Md. 17: İbadet etmeden de insan cennete gidebilir. Md. 19: Din konusunda bilgi edinmek için dini otoritelere başvurmaya gerek yoktur. Md. 23: Dinler, insanları dünyadaki birçok zevkten mahrum etmektedir. Md. 11: Hangi dine inanırsa inansın iyi insanlar cennete gidecektir. Md. 21: İnsanlar aynı anda farklı dinlerin pratiklerini yerine getirebilir. Md. 16: Bir inanca sahip olmak için dine ihtiyaç yoktur. Md. 24: Din olmadan da bir toplumsal hayat mümkündür.
2. Faktör <i>Dini Otoriteye Karşıtlık/Özerk Boyut</i>	Md. 13: İnsanlar dini inançlarına belirli bir yaşa geldiklerinde kendileri karar vermelidir. Md. 14: Din adamlarının din ile ilgili verdikleri bilgiler nihai doğruyu temsil etmez. Md. 18: Dindar olmadan da güzel ahlaklı olunabilir.
3. Faktör <i>Rasyonalist/Pozitivist Boyut</i>	Md. 8: Akıl ve bilim tek bilgi kaynağıdır. Md. 7: Akıl ve bilim ile çelişen dini bilgiler hurafedir. Md. 5: Dinler, insan yaşamının her alanına müdahale etmemelidir. Md. 3: Günümüzde dine eskisi kadar ihtiyaç kalmamıştır.

Yapılan analiz sonucu elde edilen üç faktörlü yapı sırasıyla "Eklektik-Senkretik/ Spiritüalist Boyut; Dini Otoriteye Karşıtlık/Özerk Boyut ve Rasyonalist/Pozitivist Boyut" olarak isimlendirilmiştir. "Eklektik-Senkretik/Spiritüalist Boyut" ta 8 madde varken faktör yük değerleri ,56-69 arasındadır. Bu faktörün açıkladığı varyans %32,86'dır. "Dini Otoriteye Karşıtlık/Özerk Boyut" olarak isimlendirilen ve 3 maddeden oluşan ikinci faktörde yer alan maddeler ,60-67 arasında faktör yük değeri alırken faktörün açıkladığı varyans ise %9,85 olarak tespit edilmiştir. Ölçeğin "Rasyonalist/Pozitivist Boyut" olarak isimlendirilen üçüncü boyutu, faktör yük değerleri ,54-73 arası 4 maddeden oluşurken faktörün tek başına açıkladığı varyans %7,58'dir. Modern din algısı ölçeğinin üç faktörünün toplam açıkladığı varyans ise %50,30'dur. Açıklanan varyans

sosyal bilimler için yeterli kabul edilen bir orandır.⁴⁶ Açımlayıcı faktör analizi sonrası modelin yapı geçerliliğini belirlemek amacıyla doğrulayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir.

4.3. Doğrulayıcı Faktör Analizine İlişkin Bulgular

MODÖ'nün açımlayıcı faktör analizi sonrası ulaşılan üç faktörlü 15 maddelik formun model veri-uyumunu test etmek için 320 öğrenciden toplanan veri seti üzerinden doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Bu analizde doğrulanan modelin yeterliliğinin tespitinde χ^2/sd oranı, GFI, NFI, CFI, IFI ve RMSEA uyum indeksleri referans alınmıştır. Uyum indeksleri Tablo 4'te gösterilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizinde ölçeğin model uyumunun değerlendirilmesinde maddelerin regresyon katsayıları incelenmiş; ,30 altında kalan iki madde (19 ve 21.maddeler) ölçekten çıkarılmıştır. Kalan 13 maddenin regresyon kat sayıları ,54 ile ,73 arasında değişmektedir.

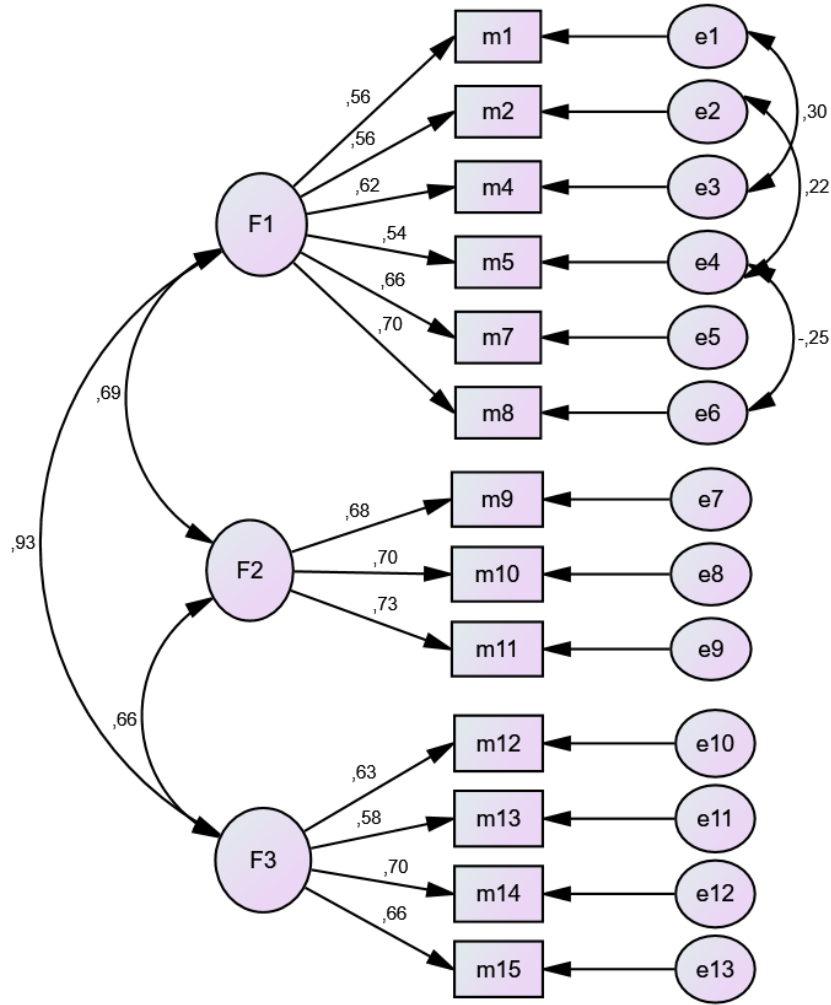
"Literatürde regresyon kat sayılarının (faktör yüklerinin) ,30 ve altının yorumlanmaz, ,45 üzerinin kabul edilebilir, ,55'in iyi, ,63'ün çok iyi, ,71 ve üzerindeki yüklerin mükemmel değerler olduğu ifade edilmektedir."⁴⁷

Doğrulayıcı faktör analizinde ki-kare değeri ve uyum indeksleri dikkate alınarak modelin uyumuna anlamlı katkı sağlayacak bazı modifikasyonlar yapılması öngörülmüştür. Faktör analizinde önerilen modifikasyon indeksleri incelenerek kuramsal yapıya uygun, benzer durumları ölçen md1 ve md4; md2 ve md5 ile md5 ve md8 maddeleri arasında kovaryans oluşturulmuştur. Modifikasyon sonucunda modelin geçerlik kanıtlarına yeterli düzeyde sahip olduğu ve uyum değerlerinin yükselerek geçerli bir yapısal modele ulaşıldığı görülmüştür. DFA sonucunda ortaya çıkan Path diyagramı Şekil 1'de verilmiştir.

⁴⁶ Çokluk vd., *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları*, 239.

⁴⁷ Tabachnick - Fidell, *Using Multivariate Statistics*, 654; Harrington, *Confirmatory Faktor Analysis*, 23.

Şekil 1. MODÖ'ye Ait Path Diyagramı



CMIN/df:2,346; GFI:,939; NFI:,904; CFI:,942; IFI:,942; RMSEA:,065

Tablo 4. Uyum İndeksleri

İncelenen İndeksleri	Uyum	Mükemmel Ölçütleri	Uyum	Kabul Edilebilir Ölçütleri	Elde Edilen Uyum İndeksleri
CMIN/DF (χ^2/sd)		$0 < \chi^2/sd < 3$		$3 < \chi^2/sd < 5$	2,34
GFI		$,90 < GFI < 1,00$		$,85 < GFI < ,90$,93
NFI		$,95 < NFI < 1,00$		$,90 < NFI < ,95$,90
CFI		$,95 < CFI < 1,00$		$,90 < CFI < ,95$,94
IFI		$,95 < IFI < 1,00$		$,90 < IFI < ,95$,94
RMSEA		$,00 < RMSEA < ,05$		$,05 < RMSEA < ,08$,06
Kaynak: ⁴⁸					

13 maddeden oluşan modelin genel uygunluğunun sınanması amacıyla uygulanan ki-kare uyum testi (Chi-Square Goodness) sonucunun anlamlı olduğu ($\chi^2/sd=138,434/59$) bulunmuştur. Ki kare uyum testi olan χ^2/sd indeksinde ≤ 5 olması kabul edilebilir değer; ≤ 3 olması ise

⁴⁸ Çokluk vd., Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları, 271-272; Seçer, SPSS ve LISREL ile Pratik Veri Analizi, 190; Sait Gürbüz, Amos ile Yapısal Eşitlik Modellemesi (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021), 38.

mükemmel uyum göstergesi olarak değerlendirilmektedir.⁴⁹ Ayrıca ki-kare testinin örneklem büyüklüğüyle ilişkili olması nedeniyle model uygunluğunun belirlenmesinde serbestlik derecesinden arındırılarak “örneklem büyüklüğüne göre 250 ve altı örneklem büyüklüğünde bu değer $<2,5$; 250 ve üzeri örneklem büyüklüğünde ise <5 olmasının mükemmel uyum değerlerini gösterdiği ifade edilmektedir”⁵⁰ Örneklemin 320 kişiden oluştuğu için χ^2/sd oranının 2,34 olarak tespiti mükemmel uyuma işaret etmektedir.

Ulaşılan modelin uyumunun örneklem büyüklüğünden ayrı olarak değerlendirilebilmesi için geliştirilen GFI (Goodness of Fit Index), model yapının örneklemdeki kovaryans matrisini hangi düzeyde tespit ettiğini ortaya koymaktadır. GFI, 0 ile 1 arasında değer almakta ve örneklem büyüklüğüne duyarlı olduğundan çalışma grubundaki kişi sayısı arttıkça daha uyumlu değerler vermektedir.⁵¹ “Kimi kaynaklarda model uyum indeksinin ,85 üzerinde olmasının kabul edilebilir bir uyum değeri”;⁵² iken kimi kaynaklarda ise uyum indeksinin ,90 ve üzerinde olmasının kabul edilebilir bir uyum değeri⁵³ olduğu şeklindedir. Bu çalışmada GFI indeksi ,93 bulunmuş böylece her iki görüşe göre de iyi uyum değer sınırı olarak kabul edilebilir değerlerin üzerinde olduğu görülmüştür.

Uyum indekslerinden χ^2 dağılımının gerektirdiği şartlardan bağımsız olarak karşılaştırma yapan NFI (Normed Fit Index) değeri 0 ile 1 arasında değişmekte ve bulunan değer $\geq ,90$ olması kabul edilebilir; $\geq ,95$ olması ise mükemmel uyumu göstermektedir.⁵⁴ Bu modelde NFI değeri ,90 olarak bulunmuş dolayısıyla bu sonucun kabul edilebilir uyum değeri olduğu görülmüştür.

Doğrulamalı faktör analizi yaparken model-veri uyumunun doğrulanması için ki-kare değerinin başka bir referans modelle karşılaştırarak model uyumu test edilmektedir. Karşılaştırmalı uyum indekslerinden CFI (Comparative Fit Index) ve IFI (Incremental Fit Index) değerleri referans olarak kabul edilmiştir. CFI ve IFI indeksleri 0 ile 1 arasında değişirken bu değer $\geq ,90$ olması kabul edilebilir, $\geq ,95$ olması ise mükemmel uyumu göstermektedir.⁵⁵ Bu modelde CFI ve IFI değerleri ,94 olarak bulunmuş ve bu sonuçların kabul edilebilir uyum değer aralığında olduğu görülmüştür.

Model-veri uyum indekslerinden yaklaşık ortalamaların karekökü olarak ifade edilen RMSEA (Root Mean Square Error of Approximation) 0-1 arasında değer alırken bu indekste ,05’in altı mükemmel uyumu, ,08’in altındaki değerler ise kabul edilebilir uyumu göstermektedir.⁵⁶ Bu modelde RMSEA değeri ,06 bulunmuş sonuç olarak bu değer kabul edilebilir uyum değerleri aralığındadır.

⁴⁹ Herbert W. Marsh - Dennis Hocevar, “A New, More Powerful Approach to Multitrait-Multimethod Analyses: Application of Second-Order Confirmatory Factor Analysis”, *Journal of Applied Psychology* 73/1 (1988), 113-114.

⁵⁰ M. Murat Yaşlıoğlu, “Sosyal Bilimlerde Faktör Analizi ve Geçerlilik: Keşfedici ve Doğrulamalı Faktör Analizlerinin Kullanılması”, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi* 46/Özel Sayı (2017), 77.

⁵¹ Çokluk vd., *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları*, 269.

⁵² Seçer, *SPSS ve LISREL ile Pratik Veri Analizi*, 190; N. Bilge Uzun vd., “Timss-R Fen Başarıları ve Duyuşsal Özellikler Arasındaki İlişkinin Modellenmesi ve Modelin Cinsiyetler Bakımından Karşılaştırılması”, *Kastamonu Eğitim Dergisi* 18/2 (Mayıs 2010), 533; Yalçın Karagöz, *Spss ve Amos Uygulamalı Nicel-Nitel-Karma Bilimsel Araştırma Yöntemleri ve Yayın Etiği* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2019), 735.

⁵³ Yaşlıoğlu, “Sosyal Bilimlerde Faktör Analizi ve Geçerlilik: Keşfedici ve Doğrulamalı Faktör Analizlerinin Kullanılması”, 81.

⁵⁴ Gürbüz, *Amos ile Yapısal Eşitlik Modellemesi*, 38.

⁵⁵ Gürbüz, *Amos ile Yapısal Eşitlik Modellemesi*, 38.

⁵⁶ Çokluk vd., *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları*, 269.

“Literatürde genel olarak ki-kare, χ^2 /sd, CFI, GFI, RMSEA gibi indeksler referans alınmaktadır.”⁵⁷ Bu çalışmada ise χ^2 /sd oranı, CFI, GFI, NFI, IFI ve RMSEA uyum indekslerine bakılmış ve sonuç olarak model-veri uyumunun doğrulandığı görülmüştür.

Modelin doğrulanmasının ardından faktörler arası korelasyona da bakılmıştır. Faktörler arası korelasyon değerleri Tablo 5’te gösterilmiştir.

Tablo 5. Faktörler Arası Korelasyon

	X	SS	1	2	3
1.Faktör (Eklektik-Senkretik/Spiritüalist Boyut)	1,24	,42	1		
2.Faktör (Dini Otoriteye Karşıtlık/Özerk Boyut)	0,90	,19	,43**	1	
3.Faktör (Rasyonalist/Pozitivist Boyut)	0,89	,27	,57**	,38**	1
**= p<,01					

Tablo 5’teki verilere göre faktörler arası korelasyon analizinde elde edilen sonuçların tamamında p<,01 düzeyinde anlamlı ilişki olduğu görülürken faktörler arası korelasyon katsayıları ,38 ile ,57 arasında değişmektedir. “Korelasyon katsayılarında ,00-,30 arası düşük; ,30-,70 arası orta; ,70-1,00 arası yüksek düzeyde ilişki olarak tanımlanmaktadır.”⁵⁸

Analiz sonucuna göre korelasyon katsayılarında faktörler arası pozitif yönlü ve orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

4.4. Güvenirliğine İlişkin Bulgular

Doğrulamalı faktör analizinden sonra geriye kalan 13 madde ile MODÖ’ye son biçimi verilmiştir. Ölçeğin son halinin güvenirliliğinin tespiti için Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı ile madde toplam korelasyonlarına bakılmıştır. Ölçeğe uygulanan güvenirlilik analizi sonucunda ortaya çıkan madde analizleri Tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 6. Ölçeğin Geneline İlişkin Madde Analizi Sonuçları

Madde No	Madde Silindiğinde Ölçek Ortalaması	Madde Silindiğinde Ölçek Varyansı	Düzeltilmiş Madde Toplam Korelasyonu	Madde Silindiğinde Cronbach Değeri	Alfa
m_1	34,402	86,457	,527	,867	
m_2	34,252	87,010	,534	,867	
m_4	34,089	84,286	,593	,864	
m_5	34,189	87,458	,477	,870	
m_7	34,210	84,161	,587	,864	
m_8	33,584	83,264	,623	,862	
m_9	32,773	88,296	,466	,870	
m_10	32,735	87,793	,480	,870	
m_11	33,176	86,442	,570	,865	
m_12	33,606	84,635	,557	,866	

⁵⁷ Nebi Sümer, “Yapısal Elitlik Modelleri: Temel Kavramlar ve Örnek Uygulamalar”, *Türk Psikoloji Yazıları* 3/6 (2000), 59-62; Karagöz, *Spss ve Amos Uygulamalı Nicel-Nitel-Karma Bilimsel Araştırma Yöntemleri ve Yayın Etiği*, 738.

⁵⁸ Büyükoztürk, *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, 32.

m_13	33,616	86,971	,522	,867
m_14	33,562	82,865	,645	,860
m_15	34,137	83,873	,572	,865
Ölçeğin Genel Cronbach Alfa Değeri: ,875				

Analiz sonucu ölçeğin genelinin Cronbach alfa değeri ,875 bulunmuştur. Güvenirlik kapsamında yapılan analizlere göre madde silinmesi halinde ölçeğin güvenirlik katsayısında bir değişme görünmemektedir. Ayrıca tabloda görüleceği üzere madde toplam korelasyonları ,466 ile ,645 arasında değişmekte olup bu durum maddelerin ölçeğin geneline katkı sağladığı şeklinde değerlendirilebilir. Sonuç olarak bu değerlerin, güvenirlik kat sayısı açısından oldukça yeterli olduğu söylenebilir.

Ölçeğin alt boyutları için de ayrıca güvenirlik analizleri yapılmıştır. Birinci boyuttan başlayarak sırasıyla alfa değerleri “Eklektik-Senkretik/Spiritüalist Boyut” için ,785; “Dini Otoriteye Karşıtlık/Özerk Boyut” için ,748; ve “Rasyonalist/Pozitivist Boyutu” için ise ,738 olarak bulunmuştur. “Alfa değerinin $\leq,60 < \alpha < ,80$ aralığında olması halinde ölçek oldukça güvenilir, $\leq,80 < \alpha < 1$ aralığında olması durumunda ölçeğin yüksek derecede güvenilir bir ölçek olduğu ifade edilmektedir.”⁵⁹ Bu sonuçlar ışığında MODÖ’nün genelinin yüksek derecede güvenilir; alt boyutlarının ise oldukça güvenilir olduğu görülmektedir.

Ölçeğin iç tutarlılığın sağlanması için Cronbach Alfa katsayısına ilave olarak ikiye ayırma güvenirliliği olarak bilinen Split-Half Reliability değerleri de incelenmiştir. İkiye ayırma yönteminde ölçek maddelerinin tek ve çift sayılara karşılık gelen maddeleri ayrılarak oluşturulan bu iki madde grubu arasındaki korelasyona ve güvenirlik katsayısına bakılmaktadır. İkiye ayırma analizi sonucu ortaya çıkan sonuçlar Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7. İkiye Ayırma Güvenirlik Analiz Sonuçları

Cronbach's Alpha	Grup 1	Değer	,780
		Madde Sayısı	7a
	Grup 2	Değer	,691
		Madde Sayısı	6b
	Toplam Madde Sayısı		13
Gruplar Arası Korelasyon			,666
Spearman-Brown Katsayısı	Eşit Uzaklık		,800
	Eşit Olmayan Uzunluk		,800
Guttman Split-Half Katsayısı			,782
a. Maddeler= m1, m2, m3, m4, m5, m6, m7			
b. Maddeler= m8, m9, m10, m11, m12, m13			

Tablodaki sonuçlara göre iki yarı ölçek arasındaki Pearson korelasyon katsayısı ,666; Spearman-Brown ve Guttman güvenirlik katsayıları ise sırasıyla ,800 ve ,782 olarak bulunmuştur. Elde edilen iç tutarlık katsayıları, ölçeğin güvenilir olduğunu göstermektedir.⁶⁰ Ayrıca ölçekte yer alan üç boyutun ve ölçek genelinin ayırt edicilik değerlerine alt-üst %27’lik gruplara dayalı madde analiziyle bakılmış ve gruplar arasındaki farkla ilgili t-testi sonuçları Tablo 8’de gösterilmiştir.

⁵⁹ Karagöz, *Spss ve Amos Uygulamalı Nicel-Nitel-Karma Bilimsel Araştırma Yöntemleri ve Yayın Etiği*, 716.

⁶⁰ Büyüköztürk, *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, 182-184.

Tablo 8. Ölçek Boyutlarının Ayırt Edicilik Testi Sonuçları

	Gruplar	N	X	SS	t	sd	p
Ölçek Toplamı	Üst Grup	88	,30	,030	35,84	153,01	,000
	Alt Grup	88	,16	,020			
1.Faktör	Üst Grup	88	1,78	,212	38,24	155,58	,000
	Alt Grup	88	,72	,148			
2.Faktör	Üst Grup	88	1,11	,040	35,38	107,67	,000
	Alt Grup	88	,64	,117			
3.Faktör	Üst Grup	88	1,24	,146	33,87	166,40	,000
	Alt Grup	88	,56	,117			
p<,01							

Üç faktör ve ölçek genelinde alt ve üst %27'lik dilimler arasındaki fark analizi yapılmış ve ortalamalar arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir ($t(88) = -35,84, -38,24, -35,38, -33,87$ $p < ,01$). Bu sonuçlar göz önüne alındığında, ölçek boyutlarının ayırt edicilik özelliklerine sahip olduğu ifade edilebilir.⁶¹

5. SONUÇ

Bu çalışmada lise öğrencilerinin modern din algılarını belirlemek için geliştirilen modern din algısı ölçeğinin geliştirilme süreciyle alakalı tüm aşamalar detaylı şekilde ortaya konmuştur. Öncelikle alanyazın taranmış sonra da uzman görüşlerinden yararlanılarak 33 maddelik, beşli likert tipi ölçek taslağı hazırlanmıştır. Hazırlanan bu ölçek taslağı, kapsam ve görünüş geçerliği için uzmanların görüşüne sunulmuş ve pilot uygulama yapılmıştır. Uzmanların değerlendirmeleri ve pilot uygulama sonucu alınan dönütlere göre taslaktan 9 maddenin çıkarılmasına karar verilerek ölçeğe son şekli verilmiştir. Sonrasında 24 maddeden oluşan ölçek formu öğrencilere uygulanmış ve 324 öğrencinin formu dikkate alınarak ölçeğin geçerlik analiz çalışmalarına geçilmiştir.

Öncelikle MODÖ'ye madde analizi yapılarak madde korelasyonu ,30'un altında kalan yedi madde ölçek taslağından çıkarılmıştır. Sonrasında AFA yapılmış sonuç olarak faktör yükü ,30'un altından kalan ve binişik olan 2 madde ölçekten çıkarılarak 15 maddeden oluşan üç faktörlü ve toplam varyansı %50,30 açıklayan bir model yapı elde edilmiştir. Sosyal bilimler için bu oran ölçeğin yapı geçerliliğini iyi düzeyde sağladığının ve ölçüldüğünün bir ispatı olarak görülebilir. Analiz sonrasında elde edilen üç faktörlü yapı sırasıyla "*Eklektik-Senkretik/Spiritüalist Boyut, Dini Otoriteye Karşıtlık/Özerk Boyut ve Rasyonalist/Pozitivist Boyut*" olarak adlandırılmıştır. "*Eklektik-Senkretik/ Spiritüalist Boyut*"ta 8 madde yer alırken maddelerin faktör yükleri ,56-,69 arasında değişmektedir. Bu faktörün açıkladığı varyans %32,86'dır. "*Dini Otoriteye Karşıtlık/Özerk Boyut*" olarak adlandırılan üç maddelik ikinci faktördeki maddelerin yük değerleri ,60-,67 arasında değişirken faktörün tek başına açıkladığı varyans %9,85 olarak bulunmuştur. "*Rasyonalist/Pozitivist Boyut*" olarak adlandırılan ve dört maddelik üçüncü faktördeki maddelerin yük değerleri ise ,54-,73 arasında değişirken faktörün açıkladığı varyans %7,58'dir.

Ölçek model yapısının doğruluğunun test edilmesi için DFA yapılmıştır. AFA sonucu oluşan 15 maddeli yeni ölçek formu farklı okullardaki öğrencilere uygulanmış ve 320 öğrencinin formu dikkate alınarak ölçeğin doğrulayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucunda, regresyon katsayısı ,30'un altında kalan iki maddenin çıkarılmasıyla geriye kalan 13 maddeli

⁶¹ Seçer, SPSS ve LISREL ile Pratik Veri Analizi, 63; Büyüköztürk, Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı, 184.

ölçek yapısının doğrulanmış ve uyum değerlerinin de kabul edilebilir sınırlar içinde olduğu görülmüştür (χ^2/sd) = 2,34; RMSEA =,06; GFI= ,93; NFI= ,90; CFI= ,94; IFI= ,94). Sonuç olarak ölçeğe ait olan model yapının gerek kuramsal gerekse de istatistiksel açılarından uygunluğu DFA sonucunda doğrulanmıştır.

MODÖ'nün iç tutarlılıkla ilgili güvenirlilikleri Cronbach Alpha güvenirlilik katsayısı ile öğrencilerin ölçekten aldıkları puanların tutarlılığıyla ilgili güvenirlilik, Spearman Brown iki yarı güvenirlilik katsayıları ve alt-üst %27'lik gruplar arasındaki farkların anlamlılığının belirlenmesi için yapılan t-test uygulanarak incelenmiştir. Ölçeğin genelinin Cronbach alfa değeri ,875; "Eklektik-Senkretik/Spiritüalist Boyut" ,785 "Dini Otoriteye Karşıtlık/Özerk Boyut" ,748; ve "Rasyonalist/Pozitivist Boyut" ise ,738 olduğu görülmüştür. İki yarı ölçek arasındaki Pearson korelasyon katsayısı ,666; Spearman-Brown ve Guttman güvenirlilik katsayıları ise sırasıyla ,800 ve ,782 olarak bulunmuştur. Üç faktör ve ölçek genelinde alt ve üst %27'lik dilimler arasındaki farkın analizi yapılmış ve ortalamalar arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir ($t(88)$ = -35,84, -38,24, - 35,38, -33,87 $p < ,01$). Sonuç olarak MODÖ'nün Spearman Brown, Cronbach Alpha için temel kıstas olan ,70'i yeterince karşıladığı, t-test analizine göre anlamlı farklılık olduğu görülmüştür.

AFA ve DFA sonuçları dikkate alındığında ölçek, modern din algısını belirleyecek bir yapıya ulaşmıştır. Bu bağlamda yapılan değerlendirmeler sonucu ölçeğin geçerli ve güvenilir olduğu görülmüştür.

KAYNAKÇA

- Akbulut, Yavuz. *Sosyal Bilimlerde SPSS Uygulamaları*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 1.Baskı., 2010.
- Akça, Emine Dilşad - Yıldız, Mualla. "Dindar İnsan Algısı Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması". *Bilimname* 43/3 (2020), 409-435.
- Akyüz, Niyazi. "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Din Anlayışı Ölçeği Üzerine Bir Pilot Araştırma". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43/1 (2002), 123-134.
- Al, Adem. "İzleyicinin Medya ve Din Algısı Ölçeği'nin Yapı Geçerliliği". *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi* 3/1 (Haziran 2020), 61-77.
- Albayrak, Ahmet - Kurt, Emine. "Türkiye'de Din Psikolojisi Tezlerinde Dindarlık Ölçekleri: Bibliyografik Bir Araştırma (1997-2019)". *Bilimname* 2019/40 (Aralık 2019), 137-172.
- Arslan, Hasan. "Dindarlık Boyutları, Algıları ve Uygulamaları". *Hikmet Yurdu: Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 4/7 (2011), 39-61.
- Arslantürk, Zeki. *Kutsalın Dönüşü Yeni Toplum Arayışları*. İstanbul: Ayışığı Kitapları, 1.Baskı., 1998.
- Aşlamacı, İbrahim. "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin İslâm Anlayışları Üzerine Bir İnceleme (İnönü Üniversitesi Örneği)". *İslam ve Yorum II Temel Tartışmalar, İmkânlar ve Sorunlar*. III.Cilt/457-483. Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınevi, 1.Baskı., 2018.
- Aydın, Mehmet. *Din Felsefesi*. İzmir: İlvak Yayınları, 9. Basım, 2001.
- Ayten, Ali. "Kimlik ve Din: İngiltere'deki Türk Gençleri Üzerine Bir Araştırma". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (Haziran 2012), 101-119.
- Bahçekapılı, Mehmet. "Din ve Ahlâk Eğitiminin Ergenlerin Kişilik Gelişimine Katkısı". *Değerler Eğitimi Dergisi* 9/22 (Aralık 2011), 7-40.
- Başaran, İbrahim Ethem. *Eğitim Psikolojisi*. Ankara: Başaran, 5. Basım, 2000.
- Bayer, Ali. *Sekülerleşme ve Din*. Ankara: İksad Publishing House, 2022.

- Büyüköztürk, Şener vd. *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi, 29. Baskı., 2020.
- Büyüköztürk, Şener. *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: Pegem Akademi, 28. Baskı., 2020.
- Ceylan, Yılmaz. *Lise Öğrencilerinin Din Algısı*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2010.
- Çokluk, Ömay vd. *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi, 6.Baskı., 2021.
- Erkuş, Adnan. *Davranış Bilimleri İçin Bilimsel Araştırma Süreci*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 7.Baskı., 2021.
- Fidan, Çiğdem. "Türkiye'de Geliştirilen Dindarlık Ölçekleri (1989-2015): Dindarlık Ölçme Çalışmaları Üzerine Değerlendirmeler". *Türk Din Psikolojisi Dergisi* 4 (Aralık 2021), 101-118.
- Gökberk, Macit. *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 27.Baskı., 2012.
- Güngör, Erol. *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 16.Basım., 2006.
- Gürbüz, Sait. *Amos ile Yapısal Eşitlik Modellemesi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2.Baskı., 2021.
- Gürtaş, Ahmet. *Atatürk ve Din Eğitimi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 7.Baskı., 2000.
- Harrington, Donna. *Confirmatory Factor Analysis*. New York: Oxford University Press, 2009.
- Hökelekli, Hayati. *Din Psikolojisi*. Ankara: TDV Yayınları, 3. Basım, 1998.
- İnce, Abdullah vd. "Beliren Yetişkinlerde Din Anlayışı Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24/46 (2022), 607-633.
- İnceoğlu, Metin. *Tutum Algı İletişim*. İstanbul: Beykent Üniversitesi Yayınevi, 5.Baskı., 2010.
- Kahraman, Yakup. "Modern Bilim ve Din". *Milel ve Nihal* 12/2 (Aralık 2015), 149-170.
- Karagöz, Yalçın. *Spss ve Amos Uygulamalı Nicel-Nitel-Karma Bilimsel Araştırma Yöntemleri ve Yayın Etiği*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2.Baskı., 2019.
- Karasar, Niyazi. *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınları, 24.Baskı., 2012.
- Kılıç, Selim. "Örnekleme Yöntemleri". *Journal Of Mood Disorders* 3/1 (2013), 44-46.
- Koştas, Münir. *Üniversite Öğrencilerinde Dine Bakış*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1.Baskı., 1995.
- Köktaş, Mehmet Emin. *Türkiye'de Dinî Hayat*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1.Baskı., 1993.
- Köse, Ali. "XXI. Yüzyıl Türkiye'sinde Gelenekle Modernite Arasında Din Algıları ve Dindarlık Formları: Sosyolojik Bir Bakış". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49 (Aralık 2015), 5-27.
- Kutluer, İlhan. *Modern Bilimin Arka Planı*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1985.
- Marsh, Herbert W. - Hocevar, Dennis. "A New, More Powerful Approach to Multitrait-Multimethod Analyses: Application of Second-Order Confirmatory Factor Analysis". *Journal of Applied Psychology* 73/1 (1988), 107-117.
- Mutlu, Kayhan. "Bir Dindarlık Ölçeği". *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 3/4 (1989), 194-199.
- Ok, Üzeyir. "Dini Tutum Ölçeği: Ölçek Geliştirme ve Geçerlik Çalışması". *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 8/2 (2011), 528-549.
- Okumuş, Ejder. "Din-Toplum İlişkilerinde Dinî Meşruiyet ve Dinî Meşruiyet Bağlamında Geçen Yüzyılın Sosyal Görünümü". *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (Haziran 2001), 81-94.
- Okumuş, Ejder. "Toplum Tanrılaştıran Bir Sosyoloji mi". *Eskiyeni* 19 (13 Aralık 2010), 109-112.

- Okutan, Nur - Sunal, Ayda Büyükaşahin. "Romantik İlişkilerde Bağlanım: Dindarlık Algısı ve Romantik İlişkilerle İlgili Kalıpyargılar". *Türk Psikoloji Yazıları* 13/26 (Aralık 2010), 80-88.
- Onay, Ahmet. "Mezun Oldukları Liselere Göre Üniversite Öğrencilerinin Dindarlık Düzeyleri, Diyanet İşleri Başkanlığı Hizmetlerine ve Dinî Gruplara Yönelim Durumları". *Değerler Eğitimi Dergisi* 1/1 (2003), 171-194.
- Özbyayar, Belma. *Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul: Baha Matbaası, 1970.
- Peker, Hüseyin. *Din Psikolojisi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 1. Basım, 2003.
- Perşembe, Erkan. "Modernlik ve Postmodernlikte Din Problemi". *Öndokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/14-15 (Haziran 2003), 159-181.
- Seçer, İsmail. *SPSS ve LISREL ile Pratik Veri Analizi*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2.Baskı., 2015.
- Sönmez, Özlem Altınsu. "Dindarlığın Ölçülebilirliği Üzerine Geliştirilen Dindarlık Ölçekleri". *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 36 (2016), 557-578.
- Subaşı, Necdet. "Türk(ıye) Dindarlığı: Yeni Tipolojiler". *İslâmiyât Dergisi* 5/4 (2002), 17-40.
- Sümer, Nebi. "Yapısal Elitlik Modelleri: Temel Kavramlar ve Örnek Uygulamalar". *Türk Psikoloji Yazıları* 3/6 (2000), 49-74.
- Şencan, Hüner. *Sosyal ve Davranışsal Ölçümlerde Güvenilirlik ve Geçerlilik*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 1.Baskı., 2005.
- Şengül, Fatma Nur. "Kuramsal Boyutta Sekülerleşme ve Din İlişkisi". *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi* 6/2 (Aralık 2020), 315-332.
- Şimşek, M. Şerif vd. *Davranış Bilimleri*. Konya: Eğitim Yayınevi, 10.Baskı., 2019.
- Tabachnick, Barbara G. - Fidell, Linda S. *Using Multivariate Statistics*. New Jersey: Pearson Education, Sixth Edition., 2013.
- Taş, Kemaleddin. "Dindarlığa Yüklenen Anlamlar: Üniversite Öğrencileri Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (2010), 47-62.
- Tutar, Hasan (ed.). *Davranış Bilimleri Kavramlar ve Kuramlar*. Ankara: Seçkin Akademik ve Mesleki Yayınlar, 4.Baskı., 2018.
- Uysal, Veysel. "İslâmî Dindarlık Ölçeği üzerine Bir Pilot Çalışma". *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 8/3-4 (1995), 263-271.
- Uzun, N. Bilge vd. "Timss-R Fen Başarışı ve Duyuşsal Özellikler Arasındaki İlişkinin Modellenmesi ve Modelin Cinsiyetler Bakımından Karşılaştırılması". *Kastamonu Eğitim Dergisi* 18/2 (Mayıs 2010), 531-544.
- Yapıcı, Asım. "Şüphe ve İnanç Kıskaçında Gençlerin Din ve Dindarlık Algıları". *İlahiyat Akademi Dergisi* 12 (Aralık 2020), 1-44.
- Yaşlıoğlu, M. Murat. "Sosyal Bilimlerde Faktör Analizi ve Geçerlilik: Keşfedici ve Doğrulayıcı Faktör Analizlerinin Kullanılması". *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi* 46/Özel Sayı (2017), 74-85.
- Yıldırım, İ. Esen. *İstatistiksel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 3.Baskı., 2017.
- "Türk Dil Kurumu Sözlükleri". Erişim 15 Ağustos 2023. <https://sozluk.gov.tr/>

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu çalışmada taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluş arasında bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür: Çalışma için herhangi bir kurum ya da kuruluştan finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzin: Araştırmaya yönelik etik kurul onayı, Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurul'undan 01.02.2023 tarih ve E-61923333-050.99-217372 sayılı karar ile alınmıştır.

Katkı Oranı: Bu makaleye sorumlu yazar olarak Recep MURAT'ın %60, yazar olarak Mahmut ZENGİN'in %40 oranında katkısı olmuştur.